

חבל נחלתו

לא רצה להרגיש חייב כנגדו קבע לו שכר. וע"כ אף אם מצד הדין ולפנים משוה"ד פטור בעה"ב, סו"ס את הרגשת הלב והחוב כלפי חבירו-השליח שטרם עברו ולא אסתיעא מילתא – לא פטר, ועדיין הוא מרגיש כבעל חוב, ואולי לחבירו השליח תרעומת הלב כלפיו. וע"כ לשם קניית החבר (כפי שהדגישו מפרשי המשנה), ולפייס תרעומתו של חבירו אם נוצרה, מן הראוי לשלם שכר טירחא של השעה שביטל בנסיונות העברת החפץ. "זוהאמת והשלום אהבו".

וכיון שבעה"ב מסופק האם השליח נסע במיוחד עבורו, נראה לענ"ד שאם השליח נסע בעבורו בלבד, אע"פ שלא צלחה שליחותו, ואע"פ שלא התנו על כך מן הראוי – לפנים משורת הדין – לשלם לו עבור טירחתו כמחצית מה שסוכם ביניהם על הבאת כל המכשיר. ואם לא נסע במיוחד עבורו, לשם פיוס מלא הייתי מציע לבעה"ב שיתן לשליח שכר בטלה של כ-40 שקל או דורון לשיחודיה, בערך דומה.

בר רב חנן אזיל בתר דינא שקל לגלימיהו כדי תשלומי דמי מחיר חביתא דחמרא שנתחייבו לו ועכ"ז לא שלם להם שכרם, וגם רב דחייבי' לשלם להם שכרם וגם פטרם מלשלם לו הפסידו היינו הכל לפנים משוה"ד אבל מדינא מודה ליה רב דמפסדי שכרם אף שהם משלמים לו דמי פקדונו כנ"ל. **וגם אי לאו שהיו עניים ביותר לא היו מקבלים שכרם אפי' לפנים משוה"ד ועי' בדרישה סי' ד"ש מזה.**

ובמקרה דידן השליח-הפועל לא עשה את שהסכים להישכר לו, וזאת בגרמתו ולא בגרמת בעה"ב, ואינו עני ואין זו עבודתו הקבועה, וע"כ אי"צ לשלם לו כלל מצד לפנים משוה"ד.

ד. "וקנה לך חבר"

ובכ"ז נראה לי שיש מקום לפיצוי ממוני עבור זמן הטירחא. לפנים משוה"ד (במקרה זה) הוא עשיה של בעה"ב עבור פועליו מעבר לקו הדין. במקרה דנן השליח עשה מרצונו עבור בעה"ב, ורק משום שבעה"ב

סימן פ

אונאת דברים במסחר

שאלה

לקנות ממנו, והקונה יודע שלא יקנה ממנו, ועושה זאת ע"מ להוריד את המחיר של הסוחר הראשון?

תשובה

א. במסכת בבא מציעא [נ"ה ע"ב במשנה]¹:

מוכר סחורה מבטיח לקונה שעל כל הצעת מחיר ממוכר מתחרה שיביא לסחורה מסוימת, יוזיל הוא במחירה ב-10%. האם רשאי הקונה לברר את מחיר הסחורה אצל מוכר אחר, כשהלה סבור שרצונו

1. אונאת דברים בניגוד לאונאת ממון שעניינה רמאות, אונאת דברים עניינה גרימת צער ובושה וכ"פ רש"י [ויקרא כ"ה ז']: "שלא יקניט את חברו".

חבל נחלתו

יתחרטו ויקנו. ואפילו אם אין בכוונתם לקנות ואין ברשותם מעות, הלא סו"ס המוכר לא "נפגע" מזה שלא קנו אצלו ומה האונאה בכך.

ואף אם נאמר שהמוכר התכוון למכור אין בכך בושה או הלבנת פנים כלשהי. ולפי הפירוש הפשוט אף הנאמר בריש פרק הפועלים, שבו מדובר על תרעומות אבל אין מדובר על אונאת דברים.

ג. נראה מהמאירי שחש לשאלה וע"כ כתב בפירוש המשנה: "ד"ל שאסור להונות את חברו ולגרורם לו פסידא בדבריו. והוא שאמר: לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, שהרי מתוך שהוא בוש לומר שאינו רוצה ליקח, משפיל לו מקחו לומר שאינו שוה כל כך ואחרים שומעים ונמצא גורם לו פסידא". היינו הוא מפחית בערך המקח ומזיק למוכר. ממשיך המאירי: "ואפילו לא היה אדם שם מכל מקום הוא מטריחו ומצנעו שחשב למכור ולא מכר²". בפירושו הראשון מורגש הדוחק שבעצם אין כאן צער אלא גרמא להפסד ממוני. ועל פירושו השני עומדת הקושיא שהצגנו. שסוף סוף חשב למכור ולא מכר הוא מצב שנמצא כמעט אצל כל מוכר. ונראה שהתורה הקפידה דוקא על הצער הנגרם כתוצאה.

ד. בקול הרמ"ז (ה"ד באוצר מפרשי התלמוד) הסביר את הביטוי כשם (...בממון כך... בדברים) שיש אונאת דברים שיש בה דררא דממונא כגון בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה לקנותו, שיכול לגרום שאחר שרוצה לקנותו ילך לו משום כך שנו "כשם". נראה מדבריו שהתקשה בשאלתנו וע"כ הסביר

"כשם שאונאה במקח כך אונאה בדברים. לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח"...

וכך הסביר זאת בספר החינוך נמצ' של"ה: "שלא להונות אחד מישראל בדברים, כלומר שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו ואין בו כח להעזר מהם. ובפירוש אמרו זכרונם לברכה כיצד, אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. היו חלאים באין עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב: הלא יראתך כסלתך וגו'. ראה חמרים מבקשים תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לו. ולא יאמר לתגר בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, ועל זה נאמר לא תונו איש את עמיתו".

החינוך נותן טעם לאיסור: "שורש מצוה זו ידוע, כי הוא לתת שלום בין הבריות, וגדול השלום שבו הברכה מצויה בעולם, וקשה המחלוקת כמה קללות וכמה תקלות בו".

הגמרא נב"מ שם ופסחים ק"ב ע"ב [ב] עוד הפליגה שאפילו לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים. (והביאה אף החינוך שם).

ב. אולם לכאורה המקרים אינם דומים זה לזה. באמירה לבע"ת זכור מעשיך וכו', או בשליחת חמרים למי שאינו מוכר ישנה בושה למי שנאמר לו (ובמקרה החמרים אולי לשני הצדדים). אבל בבירור מחיר אפילו אם אין ברצונו ליקח לכאורה אין שום בושה. וכי מה הצער למוכר שלא קנו ממנו בפסיקת מחיר? והרי זהו דרכו של מקח וממכר, שלא כל המברר מחירים קונה. ואף המוכר נוח לו שיבואו וישאלו, אולי

2. וכעין פירוש זה כתב הרב"ד הובא בשטמ"ק: "פי' מפני שמשביח דעתו של מוכר".

חבל נחלתו

ויראת מאלהיך וזה לא נאמר בו ויראת מאלהיך".

והרמב"ם בפירוש המשניות פרש: "ועוד שהאדם יכול לעשותה בתחבולה כגון שעומד על המחיר והוא אינו קונה, ואומר אין דעתי אלא לקנות" (תר' הרב קאפח). כלומר גדר מה שנאסר הוא לא הביוש והלבנת הפנים, אלא הם תוצאות אבל אינם גדר האיסור. אלא התורה כשם שאסרה ברמאות בממון אסרה רמאות בדברים. וחמורה הרמאות הזו מפני שיכול לטעון לא לכך התכוונתי, ורק בינו לבוראו כוונותיו האמיתיות ידועות. ובדוגמא שלפנינו, כלפי חוץ הקונה טוען ברצוני לקנות – אבל פרט זה או אחר אינו משיב את רצוני. ובינו לבינו הוא יודע שאין בכוונתו לקנות או מפני שאין לו דמים. עפ"י הסבר זה אין העבירה תלויה בתוצאה האם השתנו פניו וכד'. אלא אף אם הונה בדברים חרש, או שמי שהונה אותו לא נפגע מכך – הוא עבר באונאת דברים.

לעומת זאת בספר המצוות [ל"ה רנ"א] כתב הרמב"ם: "...והוא שנאמר לו מאמרים יכאיבוהו ויכעיסוהו ולא יוכל לעמוד מפני שיתבייש מהם". וכאן חלק מגדר העבירה היא בושה וצער של הצד השני, ובלעדיה אין זו אונאת דברים. וע"כ בפסקיו שקבל הגדרה אחרונה זו השמיט את המקרה של אין בדעתו לקנות. שבו לא תמיד קיים

שהאונאה המוזכרת אינה אונאת דברים מקובלת אלא אונאה שיש בה צד של הפסד ממון.

ה. הרמב"ם [הל' מכירה פי"ד י"ב-י"ד] כשהביא את איסור אונאת הדברים השמיט³ את הדוגמא של המשנה על שואל על המקח ואינו רוצה ליקח. וכן הריא"ז (בניגוד לסבו הרי"ד) אף הוא השמיט מקרה זה.

ובספר הליקוטים (הוצ' פרנקל) הביא מספר "שהם וישפה" שכתב: "לא ידעתי למה השמיט רבינו ז"ל דין המפורש במשנה ב"מ נ"ח ע"ב לא יאמר בכמה חפץ זהו הוא אינו רוצה לקנותו. ובגמרא התם אמר ר' יוסי אף לא יתלה עיניו במקח בשעה שאין לו דמים. ובאמת צריך לדעת מאי אונאה שריך בזה. ובפסחים ק"ב ע"ב פי' רשב"ם ז"ל על הא דאל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים דנמצא מפסידו חנם שלא יקחנו אחר, מאחר שאתה מהפך בו ע"כ. ולפי"ז א"ל דגם הא דבכמה חפץ זה ג"כ מהך טעמא. אבל צריך לדעת למה מקרי אונאת דברים דהא זה מקרי גרם היזק וצ"ע".

ו. אולם הטור והשו"ע [סי' רכ"ח ס"ג] הביאו את האיסור ואת הדוגמא שלא יאמר בכמה חפץ זה וכד'.

ז. ונראה להסביר את הרמב"ם עפ"י הנאמר בגמרא: "א"ד יוחנן משום רשב"י גדול(ה) אונאת דברים מאונאת ממון שזה נאמר בו

3. ואי אפשר לומר שנשכח ממנו, סוף סוף זו משנה מפורשת בב"מ. ועוד שהרמב"ם התייחס אליה בפירוש המשנה שלו.

חבל נחלתו

ט. ובבעיה דומה נתלבט בעל פתחי החושן [אונאה פט"ו הערה ט"ז]: "נסתפקתי במי שרוצה למכור ביתו או שדהו והמצרן רוצה לקנותו והמוכר טוען שאינו יכול לקבוע מחירו, שיתכן שאם יפרסם שרוצה למכור ימצא מי שישלם מחיר גבוה, והמצרן מוכן לשלם כפי ההצעה היותר גבוהה. האם מותר לפרסם ולהטריח קונים כשידוע שלא ימכור רק למצרן, ועכ"פ אין זה הישר והטוב כלפי הקונים, ומ"מ נראה שאם קבעו ביניהם מחיר שמעל זה אין המצרן מוכן ליתן, מותר לפרסם. דשמא ימצא מי שיתן יותר ממחיר זה".

הצער והבושה של המוכר. אבל מהטור והשו"ע שהזכירו את הדין בפשטות ולא תלו את האונאה בצער, אלא עצם אי הודעת הכוונה מצד הקונה למוכר, נראה שבכל מצב עובר באונאת דברים. ח. עפ"י בירור זה תינתן תשובה לשאלה שהצגנו בראש דברינו. אם גדר האיסור הוא זה שהמוכר לא ידע על כוונת המוכר הרי בבירור מחיר שלא ע"מ לקנות כבר עובר בהונאת דברים. אולם אם צריך דוקא כוונת רמאות נראה שאין עובר, שהרי ניגש לאחרים לשם בירור המחיר ולא ע"מ לקנות.

סימן פא

מכירת הבכורה וסיטומתא

פירות דקל זה, או דירת בית זה לא קנה, עד שיקנה לו גוף הבית לדור בו וגוף האילן לאכול פירותיו כמו שיתבאר".
וכבר נשאל הריב"ש [סי' שכ"ה]: "עוד כתבת, שראית כתוב בשם הרב רבינו יעקב בן הרא"ש ז"ל, שכתב בשם אביו הרא"ש ז"ל, דהמקנה דבר שלא בא לעולם, **אם נשבע על כנה, שקנה הקונה**, ואפילו מת המקנה, המקח קיים; וראיתו, ממכירת הבכורה שמכר עשו ליעקב; וכתבי: השבעה לי, ואמרת שאודיעך דעתו". היינו השואל הבין שהשבעה מחזקת את הקנין שאע"פ שקנין אינו מועיל לדבר שאינו בעולם, שבועה מחזקת את הקנין שיועיל בדבר שלא בא לעולם.
הריב"ש השיב: "תשובה: לאו הרא"ש ז"ל, ולא הרב רבינו יעקב, חתימי עלה; ואינו רואה לתלות בגברי רב רבי כותיהו סברא זו, שאין לה על מה שתסמוך. גם הראיה שהביאו בשמם, אין לה עקר; לפי שהי' קודם הדיבור,

כבר שאלו פרשני המקרא ראשונים ואחרונים אודות מכירת הבכורה שמכר עשו ליעקב. והקשיים שניים: ראשית, אם הכונה היתה לירושה לאחר מיתת יצחק הרי המכירה עתה של **דבר שלא בא לעולם כדברי הרמב"ם** [הלכות מכירה פכ"ב ה"א]: "אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, בין במכר בין במתנה בין במתנת שכיב מרע, כיצד מה שתוציא שדה זו מכור לך, מה שיוציא אילן זה נתון לך, תנו מה שתלד בהמה זו לפלוני, לא קנה כלום וכן כל כיוצא בזה". ואם הכונה לכהונה וכבוד בחיי יצחק הרי זו מכירה של **דבר שאין בו ממש כדברי הרמב"ם** [הלכות מכירה פכ"ב ה"ג-ה"ד]: "אין אדם מקנה לא במכר ולא במתנה אלא דבר שיש בו ממש אבל דבר שאין בו ממש אינו נקנה. כיצד אין אדם מקנה ריח התפוח הזה או טעם הדבש הזה או עין הבדולח הזה וכן כל כיוצא בזה, לפיכך המקנה לחבירו אכילת